

Młody nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej

Dominika Szymańska

Nauczanie i wychowanie nierozzerwalnie związane są z kontekstem, w którym się odbywają, co oznacza, że nieustannie podlegają zmianom i mają dynamiczny charakter. Otaczająca nas obecnie rzeczywistość staje się coraz bardziej zmienna, złożona i nieprzewidywalna, co stawia przed współczesną edukacją, a tym samym nauczycielem nowe wyzwania.

Współczesna rzeczywistość edukacyjna

Pomimo faktu, że jako naczelną ideę polityki oświatowej określa się dążeniem do standaryzacji, unifikacji procesu kształcenia (egzaminami zewnętrznymi, programami nauczania, organizacją przestrzenną, wyposażeniem placówek), to jednocześnie w ów proces immanentnie wpisany jest szereg czynników zewnętrznych, który tę homogeniczność znacznie zmniejsza, a otoczenie dla realizacji praktyki edukacyjnej czyni niezwykle zróżnicowanym.

- **Złożoność otoczenia**

Czynniki te można klasyfikować w dwie zasadnicze kategorie - mikrostrukturalne oraz makrostrukturalne. Do pierwszej grupy zalicza się przede wszystkim poziom ekonomiczny oraz uwarunkowania kulturowe danego regionu. Z kolei druga obejmuje m.in.: tradycje, więzi społeczne (jakość), styl życia, preferowane wartości i wzorce społeczno - kulturowe funkcjonujące w obrębie danej społeczności, czy wreszcie umiejętność włączenia się w nurt przemian i kreatywnego wykorzystania procesów zmiany społecznej. Taki stan rzeczy stawia młodego nauczyciela przed koniecznością dokonywania wnikliwych obserwacji rzeczywistości, konstruowania trafnych diagnoz i sprawnego ich wykorzystywania w praktyce pedagogicznej¹.

- **Obecność ambiwalencji**

Oprócz konfrontowania się z wszechobecną złożonością rzeczywistości (nie tylko edukacyjnej), młody nauczyciel na co dzień musi mierzyć się z otaczającymi go przejawami ambiwalencji. Podstawowe jej wyznaczniki przedstawia zamieszczona poniżej tabela 1.

Tabela 1. Przejawy ambiwalencji

Idea wyrównywania szans edukacyjnych	Rosnące nierówności i różnice społeczne
Wydłużenie okresu wstępnego nauczania szkolnego	Wzrost alienacji młodzieży oraz odpadu szkolnego
Uznanie ważności wiedzy ogólnej oraz kompetencji miękkich	Wymaganie posiadania twardych kompetencji
Promowanie idei pracy zespołowej oraz współpracy	Dążenie do indywidualizacji i odrębności
Edukacja ogólna jako zwracająca uwagę m.in. na problemy ochrony środowiska, tolerancję i wzajemne zrozumienie	Nacisk na współzawodnictwo i wartości materialne
Wymaganie twórczych i nowatorskich koncepcji	Odwoływanie się do tradycyjnych rozwiązań

Opracowanie własne na podst. Day Ch., *Od teorii do praktyki. Rozwój zawodowy nauczyciela*, GWP, Gdańsk 2008, s. 25

- **Technicyzacja nauczania**

Współczesna szkoła dążąc do utrzymania określonych standardów, wyników i efektów doprowadziła do przeobrażenia procesu kształcenia z aktu twórczego w żmudną, rzemieślniczą pracę obciążoną szeregiem formalnych restrykcji i wytycznych, w której brakuje miejsca dla osoby ucznia, uwzględnienia jego indywidualności, predyspozycji, preferencji, czy trudności. Jednocześnie okazuje się, że taki sposób nauczania jest niekorzystny nie tylko dla wychowanków, ale również dla samych nauczycieli, szczególnie tych wstępujących dopiero w arkany zawodu. Pozbawia ich bowiem poczucia decyzyjności, poczucia sprawstwa za własne działania twórcze i rozwój kreatywności uczniów, a nawet swoistej odpowiedzialności za budowanie osobowego/biograficznego wymiaru funkcjonowania uczniów (dominacja relacji formalnych, rzeczowych, zadaniowych), prowadząc tym samym do zaniku (bądź niewykształcenia się) umiejętności związanych z procesem nauczania – jego psychoedukacyjnym kontekstem².

- **Kryzys wartości a przestrzeń edukacyjna**

W sytuacji obserwowanego narastania kryzysu wartości przejawiającego się nieustannym kwestionowaniem i negowaniem wielu uniwersalnych wartości, odrzuceniem zobowiązań i akceptacją swobód, kultem pieniądza oraz pogardą dla etosu pracy i autorytetów, szkoła i oddziaływanie, które na jej terenie zachodzą powinny stać się znaczącą przestrzenią dla ich ponownego konstytuowania³. Na płaszczyźnie działań współczesnego nauczyciela należy podkreślić znaczenie takich wartości jak: odpowiedzialność, samorealizacja, podmiotowość,

mądrość, uczciwość, sprawiedliwość. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na trzy rodzaje odpowiedzialności, które wyznaczają pracę nauczyciela. Należą do nich: odpowiedzialność moralna (w stosunku do uczniów i rodziców), odpowiedzialność zawodowa (w stosunku do siebie i swoich współpracowników) oraz odpowiedzialność kontraktowa (w stosunku do pracodawców i władz politycznych). Obserwując skutki prowadzonych w ostatnich latach reform oświatowych nasuwa się spostrzeżenie/wniosek, że ich założenia i wymogi nieustannie wtłaczają młodego nauczyciela w rolę kompetentnego technika realizującego w sposób naczelny ostatni z prezentowanych modeli/rodzajów odpowiedzialności⁴. Równocześnie, jako postulowany i konieczny, promuje się model nauczania oparty nie tylko na wiedzy przedmiotowej i dydaktycznej nauczyciela (jego kompetencjach technicznych), ale także (a może przede wszystkim) jego umiejętnościach praktyczno- moralnych zdolności do bycia przywódcą, moralnym autorytetem, mentorem zdolnym do podjęcia międzypokoleniowego dyskursu.

Młody nauczyciel w kontekście współczesnej rzeczywistości edukacyjnej

- **Przestrzeń edukacyjna w świadomości przyszłych nauczycieli**

Sposób postrzegania roli zawodowej przez przyszłych nauczycieli jest często obarczony licznymi stereotypami, bliski schematyzmu. Analiza Moniki Adamskiej – Staroń przeprowadzona na grupie 102 studentów kierunku pedagogika wskazuje, iż pedagogika przyszłym nauczycielom kojarzy się przede wszystkim z wychowaniem (25%), osobą pedagoga (13%), nauczaniem (10%), umiejętnym postępowaniem z uczniami (10%), zrozumieniem problemów ucznia (10%). Jednocześnie ich oczekiwania w odniesieniu do przebiegu kształcenia akademickiego przedstawiają się następująco: 16% studentów chciałoby otrzymać właściwe przygotowanie do roli nauczyciela, 15% osób pragnie nauczyć się zauważać problemy innych i umiejętnie je rozwiązywać, kolejne 15% osób spodziewa się zdobycia wiedzy teoretycznej i praktycznej w zakresie wychowania i nauczania. Pozostali badani wskazują m.in.: umiejętność porozumiewania się z innymi, właściwego podejścia do młodzieży, współpracy. Autorka badań jako przyczynę tego rodzaju mentalizacji roli zawodowej przez studentów kierunków pedagogicznych wskazuje przede wszystkim sposób ich kształcenia (teoretyczny, odtwórczy) i postuluje jego zmianę na bardziej twórczy, aktywizujący, umożliwiający samokontrolę, samoocenę i refleksję⁵.

- **Rola zawodowa współczesnego nauczyciela**

Wraz z nadejściem współczesności, nazywanej coraz częściej ponowoczesnością (postmodernizmem), doszło do różnorodnych przemian w sferze społeczno-kulturowej, w tym

także na gruncie edukacji, m.in. w zakresie postrzegania roli zawodowej nauczyciela. Wspomniane transformacje związane są z rozważaniem w ramach współczesnej myśli pedeutologicznej pytania o nowy paradygmat nauczyciela, nauczyciela na miarę XXI wieku. Obecnie w literaturze przedmiotu wyróżnia się dwie naczelną funkcje takiego ponowoczesnego pedagoga wyznaczające jego rolę zawodową. Należą do nich: pomaganie i przewodzenie (tab. 2).

Tabela 2. Funkcje ponowoczesnego pedagoga wyznaczające jego rolę zawodową

Nauczyciel – pomocnik	Nauczyciel – przewodnik
<ul style="list-style-type: none"> • Towarzyszy uczniowi z oddali • Rozwija umiejętność samodzielnego uczenia się • Towarzyszy uczniowi w drodze do samodzielności intelektualnej • Aktywizuje uczniów • Dokonuje dynamicznej diagnozy predyspozycji i trudności ucznia • Świadomie organizuje sytuacje edukacyjne • Buduje w uczniu świadomość konieczności rozwoju i samokształcenia • Buduje „pomosty” między możliwościami a potrzebami ucznia 	<ul style="list-style-type: none"> • Profesjonalista z zakresu reprezentowanej dziedziny wiedzy • Głęboko zaangażowany w problematykę nauczanego problemu • Prowadzi ucznia po obszarach poznawanych informacji i budowanych kompetencji • Kładzie nacisk na indywidualizację procesu nauczania • Wykorzystuje optymalne metody i formy pracy • Podejmuje najskuteczniejsze działania i najefektywniejsze strategie • Rozbudza w uczniu fascynację nauką

Opracowanie własne na podstawie Petty, G., *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, GWP, Gdańsk 2010, s. 340 oraz Kacprzak, L., *Pedeutologiczne rozważania o nauczycielu*, Państwowa Wyższa szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica, Piła 2006, s. 73.

Młody nauczyciel jako „transformatywny intelektualista”

Idea nauczyciela jako „transformatywnego intelektualisty” napłynęła do Europy ze Stanów Zjednoczonych, jako propozycja amerykańskiej radykalnej myśli krytycznej. W tym kontekście owa tranformatywność definiowana jest jako podejmowanie przez pedagoga takiej aktywności, która wiąże się z dokonywaniem w edukacji i środowisku społecznym zmian na drodze przezwycięzania zastanych ograniczeń i realizowania polityki oporu⁶.

Opisywanemu w tym akapicie nauczycielowi przypisuje się m.in. następujące charakterystyki: aktywne uczestnictwo w procesie edukacji poprzez działanie na rzecz demokracji, zdolność do wykształcenia w uczniu refleksyjności w postrzeganiu i ocenie rzeczywistości, pojmowanie szkoły jako czynnika zmiany społecznej oraz dostrzeganie w niej przestrzeni do podejmowania dialogu i negocjowania stanowisk⁷.

- **Kompetencje informatyczne młodego nauczyciela**

Współcześnie trudno odmówić mediom znaczącej roli, jaką pełnią w społeczeństwie powszechnie definiowanym jako informacyjne, czy „społeczeństwo sieci”. W publicznym dyskursie coraz częściej spotkać można się ze stwierdzeniem, że to właśnie one - a nie

edukacja formalna - stają się dla młodych ludzi źródłem wiedzy, wartości, postaw. Taki stan rzeczy, z jednej strony, niesie wiele korzyści dla procesu edukacji (edukacja równoległa), lecz z drugiej, nie jest pozbawiony potencjalnych zagrożeń (jakość wzorów). W związku z tym nauczyciel (szczególnie młody), powinien wykorzystać własne kompetencje w zakresie posługiwania się współczesnymi technologiami informatycznymi dla nawiązania dialogu międzypokoleniowego i „pokierowania” uczniem w wirtualnej przestrzeni tak, by wspólnie odnieść rozwojowy i edukacyjny sukces⁸.

- **Zmiany funkcji zawodowych nauczyciela**

Zmiany w zakresie funkcji zawodowych współczesnego nauczyciela można sprowadzić do następujących tendencji:

- a) **Od przekazu wiedzy do uczenia samodzielności poznawczej i egzystencjalnej** (obecne czasy wymuszają zmianę tradycyjnego postrzegania procesu edukacji, tzn. traktowania go jako aktu przekazywania określonego zakresu wiedzy, albowiem owa wiedza podlega w dzisiejszych czasach niezwykle dynamicznym przemianom, a dodatkowo cechuje ją dużo większa dostępność – różnorodność źródeł informacji; stąd większą wartość stanowi obecnie ukształtowanie w uczniu zdolności do samodzielnego jej odkrywania, interpretacji oraz racjonalnego wykorzystania).
- b) **Od sterowania do inspirowania rozwoju** (niezwykle istotnym jest przyjęcie przez nauczyciela postawy twórczego inspiratora, która pozwoli na wykształcenie w uczniach autonomii, kreatywności, poczucia własnej skuteczności w przeciwieństwie do kierowania, instruowania, organizowania jego ścieżki edukacyjnej, co w efekcie prowadzi do rozwijania postawy uległości, pasywności, niesamodzielnosci i podporządkowania wychowanka; nie sposób nie podkreślić, iż przyjęcie tej pierwszej postawy i efektywne jej realizowanie, wymaga od pedagoga wysokiego poziomu refleksyjności i samoświadomości).
- c) **Od dominacji intelektu do równowagi świata myśli i uczuć w edukacji szkolnej** (obecnie, obok silnego akcentowania potrzeby posiadania przez nauczyciela rozległych kwalifikacji intelektualnych, coraz częściej podkreśla się również konieczność dysponowania przez niego rozbudowanym i sprawnym aparatem emocjonalno-moralnym, który pozwoli mu na odniesienie w kontakcie z uczniem sukcesu nie tylko dydaktycznego, ale również wychowawczego).
- d) **Od alternatywy do dialogu** (we współczesnym procesie edukacyjnym coraz częściej konieczność dokonywania wyborów w oparciu o dychotomizowane zwykle alternatywy, zastępuje dialog i porozumienie międzypokoleniowe. Jednocześnie

wymaga to od nauczyciela umiejętności dokonywania trafnych analiz, uznania podmiotowości oraz autonomii uczniów, zdolności efektywnego komunikowania się z nimi)⁹.

Konkludując, należy podkreślić, że dla skutecznego funkcjonowania współczesnego nauczyciela (także młodego nauczyciela) priorytetowe znaczenie dla przebiegu jego kariery zawodowej ma, po pierwsze, rzetelne przygotowanie go do przyszłej pracy na etapie kształcenia akademickiego - obejmujące całą jego osobę, mające charakter całościowy i procesualny, uwzględniające rozwój i doskonalenie różnorodnych kompetencji (moralnych, interpretacyjnych, komunikacyjnych, normatywnych, metodycznych, itd.). Po drugie, ważną dyspozycją współczesnego nauczyciela jest świadomość odpowiedzialności nie tylko za rozwój ucznia, ale i realizację własnego zadania rozwojowego, jakim jest „ciągle stawanie się człowiekiem” – wymagające refleksyjności, samowiedzy, oddania i stałej pracy nad sobą.

Ze względu na swoistość roli zawodowej - interakcyjny, komunikacyjny charakter pracy nauczyciela, dynamiczność sytuacji edukacyjnych – ich otwartość, niepowtarzalność – ważnym aspektem efektywności dydaktyczno-wychowawczej wydają się być też cechy kandydata na mentora i przewodnika młodzieży, takie jak: charyzmatyczność, chęć pracy z młodymi ludźmi, silna motywacja.

Autorką jest studentką III roku psychologii Instytutu Psychologii UAM

Artykuł został napisany pod redakcją naukową prof. Anny M. Brzezińskiej

¹ Kwiecińska, R., Szymański, Mirosław J. (red.), *Nauczyciel wobec różnicowań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2010, s. 5.

² Day, Ch., *Od teorii do praktyki. Rozwój zawodowy nauczyciela*, GWP, Gdańsk 2008, s. 29.

³ Denek, K., *Aksjologiczne aspekty edukacji*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 47.

⁴ Day, Ch., *Od teorii do praktyki. Rozwój zawodowy nauczyciela*, GWP, Gdańsk 2008, s. 36.

⁵ Adamska- Staroń, M., *Pedagogiczne uporządkowanie świata edukacji w świadomości studentów-kandydatów na nauczycieli*, s. 314-315 [w:] Denek, K., Zimny, T.M. (red.), *Oświata na wirażu*, Wydaw. Andrzej Wiśniewski, Kielce 1999.

⁶ Rutkowiak, J., *Amerykańska tradycja wychowania demokratycznego jako tło dla współczesnego, radykalnego postulatu „nauczyciela – transformatywnego intelektualisty”* [w:] Rutkowiak, J., *Odmiany myślenia o edukacji*, Oficyna Wyd. Impuls, 1995.

⁷ Kwiatkowska, H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 39.

⁸ Zając, A., *Obawy związane z powstawaniem społeczeństwa informacyjnego i kultury technopolu*, s. 220 [w:] Denek, K., Zimny, T.M. (red.), *Oświata na wirażu*, Wydaw. Andrzej Wiśniewski, Kielce 1999.

⁹ Kwiatkowska, H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 40-45.